

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA PAPHLAGON YÖNETİCİLERİ*

PAPHLAGONIAN RULERS IN ANCIENT LITERATURE

Okan DEMİR**
Sinem AYDOĞAN DEMİR***

Makale Bilgisi

Başvuru: 23 Ekim 2023

Kabul: 7 Mart 2024

Article Info

Received: October, 23, 2023

Accepted: March, 7, 2024

Öz

Paphlagonia, farklı dönemlerde Hitit, Pers, Makedonya, Pontos, Bithynia ve Roma devletlerinin egemenliği altında kalmıştır. Bununla birlikte Kaşkalar ve Paphlagonların kendi siyasi örgütlenmelerini tesis ettiği de anlaşılır. Paphlagonia bölgesinde siyasi örgütlenmeyi tesis etme yolunda ilk adım İÖ XIV. yüzyılda Kaşkalar tarafından atılmıştır. Ege Göçleri çerçevesinde Anadolu'ya gelen halklardan olabileceği düşünülen Paphlagonlar ise adlarını verdikleri Paphlagonia bölgesinde tarihi kayıtlardan izi sürülebilecek bir krallığı kurmuşlardır. Bu anlamda Paphlagonların kendilerinden önce Paphlagonia'da yaşamış ve belirli bir siyasi örgütlenme tecrübesine sahip Kaşkalar ile kültürel etkileşimde oldukları öne sürülebilir. İki halk arasındaki kültürel sürekliliğin varlığını, İlyada destanındaki bazı verilerin dilbilimsel analizi ile ortaya çıkarmak mümkündür. Paphlagonlardan Pers hâkimiyeti dönemine değin bahsedilmese de tarihi kayıtlar, aynı zamanda onların toplumsal ve kültürel yönlerden benzeştikleri Phrygler gibi güçlü bir liderin hâkimiyetindeki aşiretlerin birliğine dayanan siyasi örgütlenmeye sahip olduklarını ve yaşadıkları coğrafyanın bu siyasi örgütlenme biçiminin devamlılığını sağlamada etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu çalışmada Paphlagonların önceki tecrübeleriyle Pers ve İskender İmparatorluklarının hakimiyetinde tesis ettikleri otonominin, Paphlagonia'nın coğrafi ve toplumsal özellikleriyle ilgisi yanında söz konusu imparatorlukların iç dinamikleriyle ilgisi de araştırılmaktadır. Çalışmada ayrıca İÖ II. yüzyıldan itibaren Bithynia ve Pontos krallıklarının Paphlagonia üzerindeki hakimiyet çabalarının ve Roma hakimiyetinin getirdiği politik durumun, eskiçağ kaynaklarında geçen Paphlagon yönetici sınıfının siyasi pozisyonuna etkileri değerlendirilmektedir.

* Bu çalışma 2023 tarihli sempozyum özet bildirisinden türetilmiştir.

** Dr., Kastamonu Üniversitesi; İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi; Tarih Bölümü; odemir@kastamonu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-7772-5550; Kastamonu-Türkiye.

*** Dr., Kastamonu Üniversitesi; İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi; Tarih Bölümü; saydogan@kastamonu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5722-1053; Kastamonu-Türkiye.

Anahtar Kelimeler: Paphlagonia, Pylaimenes, Kaška, Pers, Roma, otonomi.

Abstract

Although Paphlagonia, remained under Hittite, Persian, Macedonian, Pontic, and Bithynian Roman sovereignty, it is seen that Kaşkians and Paphlagonians had their political organization in the historical process. The Kaşkians took the first step towards establishing political organization in the Paphlagonia region in the XIVth century BC. The Paphlagonians, considered among the peoples who came to Anatolia with Aegean Migrations, established a kingdom in the region of Paphlagonia, which they named after themselves. The relationship between the Paphlagonians and the Kaşkians, who had the experience of political organization, could be traced through the Iliad epic as vowel parallelism between Kaşkian and Paphlagonian names were revealed with linguistic methods. Although the Paphlagonians were not mentioned in ancient sources until the Persian domination, it is thought that they had a similar political organization with the Phrygians, with whom they had social and cultural commonalities, and that the geography they lived in was influential in ensuring the continuity of their particularist political organization. It is suggested that the autonomy of the Paphlagonians under the rule of the Persian and Alexander Empires stemmed from Paphlagonia's geographical and social characteristics and the internal dynamics of both empires. The attempts of the Bithynian and Pontic kingdoms to dominate Paphlagonia from the second century BC onwards and the political situation brought about by Roman rule can be understood by evaluating how the Paphlagonian ruling class is portrayed in ancient sources.

Keywords: Paphlagonia, Pylaimenes, Kaşkians, Persians, Romans, autonomy.

Kaškalar ve Paphlagonlar

Merkezinde Kastamonu'nun yer aldığı Paphlagonia, tarihi süreçte Batı Karadeniz coğrafyasını kapsayan bir bölgenin adıdır¹. Bunun yanında

¹ Strab.XII.3.8'de Paphlagonia'nın kuzey güney yayılımını Pontus Euksinus (Karadeniz) ve Olgassys'in (İlgaz Dağları) belirlediğini, doğu batı yönlü sınırını ise Parthenios (Bartın Irmağı) ve Halys'in (Kızılırmak) çizdiğini ifade eder. Kastamonu'nun Paphlagonia bölgesindeki yeri ise bölgenin ana su kaynağı niteliğindeki Amnias'ın (Gökırmak) büyük oranda il sınırları içinden geçmesi ile ilişkilidir. Amnias'ın oluşturduğu vadinin tarımsal veriminin yanında Doğu Anadolu ve Batı Karadeniz arasında ulaşım açısından bir köprü oluşturduğu da göz önüne alınmalıdır. Bk. C. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, E. Wasmuth, *Istanbul Forschungen*, S. 39, Tübingen 1993, s. 9vd; 65; C. A. Burney, "Northern Anatolia Before Classical Times", *Anatolian Studies*, C.VI, 1956, s. 180; G. Barjamovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen, 2011, s. 79; M. Karasalihoğlu, "Prehistorik Çağlardan Doğu Roma Dönemi Sonuna Kadar Kastamonu Kentinin Kültürel Tabakalaşması", *MJH*, C.X, 2020, s. 280.

Paphlagonia'nın eskiçağ koşullarında siyasi örgütlenme ve sınırlara sahip bir ülkeyi nitelendirdiği de göz ardı edilmemelidir². Nitekim Paphlagonia'nın siyasi bir birim olarak varlığını tamamladığı İÖ 6/5 yılına değin yayılmacı devletlerin egemenliği altında belirli bir otonomiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihi kaynaklarda Paphlagonia'nın tabi olduğu idari sistemi yansıtan ve bölgenin coğrafi özelliklerini öne çıkaran farklı isimlerle anıldığı görülmektedir. Amnias Vadisinin batı ve güney kesimleri için Pala-Tumana adı kullanılırken Paphlagonia'nın bu kesimi İÖ XVI. yüzyıldan itibaren bir Hitit eyaletidir. İÖ XVI - XIII. yüzyıllarda Batı Kaşkaların Amnias vadisinin kuzeyinde meskun oldukları anlaşılmaktadır³. Kaşkaların Halys'ın batısında hakimiyet kuran batı kolu, Paphlagonia coğrafyasının Demir Çağı öncesinde sahip olduğu en kapsamlı isim olan "Kaška Diyarı"na kaynaklık etmiştir⁴.

² Türk Dil Kurumu, "ülke", *Türkçe Sözlük 2 (K-Z)*⁹, TTK, Ankara, 1998, s. 2307'de ülkenin birinci sıradaki karşılığı "Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların tümü, diyar, memleket" olarak verilmektedir. Tanımın içinde barındırdığı belirli bir bölgeye hâkim olan devlet vurgusundan coğrafyayı şekillendirenin siyasi örgütlenme olduğu, coğrafyanın ise edilgen konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ülke kelimesinin eskiçağdaki karşılığı olabilecek tabirler incelendiğinde ise bu kullanımlarda coğrafyanın kavramsal ağırlığının daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim Sümerce toprak, dağ ve yabancı bölge anlamına gelen KUR kelimesi, şehir anlamına gelen URU kelimesiyle birleştiğinde ülke kavramını karşılayabiliyordu. Bk. C. Rüster, E. Neu, "229. URU"; "329. KUR", *Hethitisches Zeichenlexikon*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1989, s. 206; 255; Latince "terra", Eski Yunanca "Χώρα" kelimeleri coğrafya ve mekân anlamlarını birincil nitelikte taşıırken, bir kavmin yaşadığı ya da bir devletin bulunduğu alan anlamını ikincil olarak işaret ettiği görülmektedir. Bk. *Oxford Latin Dictionary*, "terra", Clarendon Press, Oxford, 1968, s. 1927-1928; H. G. Liddell, R. Scott, "Χώρα", *Greek English Lexicon*⁹, Clarendon Press, Oxford, 1940, s. 2015.

³ Hititler devrinde Batı Karadeniz bölgesi hakkında bk. M. I. Maksimova, "Hittites in the Black Sea Region", *Journal of Near Eastern Studies*, 1951, C.10/S.2, s. 74-81; R. Matthews, C. Glatz, "The Historical Geography of North-Central Anatolia in the Hittite period: Texts and Archaeology in Concert", *Anatolian Studies*, C.59, 2009a, s. 51-72; E. von Schuler, "Kaškaer", *RIA*, Band 5, 1980, s. 462; E. von Schuler, *Die Kaškaer*, Gruyter, Berlin 1965, s. 21vd; L. Murat, *Anadolu'da Kaşkalar*, Hel, Ankara, 2016, s. 31vd; A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat, 2003, s. 53vd; C. Glatz, R. Matthews, "Anthropology of a Frontier Zone: Hittite -Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia", *BASOR*, Vol.339, 2005, s. 47-65; M. A. Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devrine Kadar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2021a, s. 162vd; S. Demirel, "Hitit-Kaška İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular", *Gazi Akademik Bakış*, C.6/S.12, 2012, s.193-203; R. Matthews, C. Glatz, "People and Place in Paphlagonia: Trends and Patterns in Settlement through Time", *At Empires' Edge*, ed. R. Matthews, C. Glatz, BIAA, 2009b, s. 244 vd.

⁴ S. Aydoğan Demir, O. Demir, "Tarih Öncesi Dönemlerden Roma Egemenliğinin Başlangıcına Kastamonu Tarihi", *Kastamonu Tarihi Araştırmaları*, ed. Ş. Demir, O. Nalezen, Berikan Yayınevi, Ankara 2023, s. 54vd.

Türkiye topraklarına İÖ XII. yüzyılda yaşanan Ege göçleri çerçevesinde Phryg ve Bithynler ile birlikte geldiği düşünülen Paphlagonlar'ın⁵ bu tarihten Pers egemenliğinin başladığı döneme değin bağımsız bir krallığın idaresi altında buldukları anlaşılmaktadır. Pers hakimiyeti öncesine ait kaynaklar Paphlagonların yönetici sınıfına dair belirsiz bir resim sunmaktadır. Bununla beraber Hitit belgelerinden ve İlyada destanındaki bilgilerden yola çıkılarak Pers hakimiyeti öncesinde Paphlagonia'nın yönetici sınıfına ilişkin bazı düşünceler ileri sürülebilir.

Paphlagonia Krallığı üzerinde meşru hak sahibi olduğu düşünülen Pylaimenes hanedanlığına ilişkin en eski kaynak İlyada destanıdır. Destanda, Kral Pylaimenes liderliğinde Paphlagonların Akhalara karşı Troyalıların yanında savaştıkları belirtilmektedir⁶. Bununla beraber, Paphlagonların buldukları coğrafyada Geç Tunç–Erken Demir Çağı'nda tesis ettikleri siyasi yapının öncüllerine daha erken dönemlerde rastlamak mümkündür. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde (İÖ 1460-1190) Paphlagonia bölgesine büyük ölçüde hâkim olduğu bilinen Batı Kaşkalarının farklı boylar çevresinde örgütlendikleri⁷ ve yekpare bir siyasi organizasyon inşa edememekle beraber merkezileşme girişimlerinin olduğunu Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait belgelerindeki kayıtlardan anlamak mümkündür⁸.

Hitit belgelerinde genellikle barbar ve kundakçı olarak bahsedilen Kaşkaların, tarihi süreçleri boyunca Hititler için politik ve sosyolojik anlamda mutlak bir “öteki”yi teşkil ettiği genellikle kabul edilmektedir⁹.

⁵ Paphlagonların Phryglerle mevcut bulunan kültürel yakınlığı onların da Ege Göçleri çerçevesinde Anadolu'ya yerleşen halklardan oldukları yönünde güçlü bir delil olarak kabul edilmelidir. Bk. Herod.V.72-73; E. Dökü, *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2008, s. 19vd; M. Karasalihoğlu, “Kastamonu Merkezli Paphlagonia Kaya Mezarları”, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, YKY, İstanbul, 2009, s. 57vd; M. Karasalihoğlu, *Paphlagon'dan Candar'a*, Cinus, İstanbul, 2022, s. 55; M. Karasalihoğlu, “Paphlagonia'da Kybele Açık Hava Kutsal Su Kompleksi”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.149, 2015, s. 55-73; Matthews, Glatz, 2009b, s. 246; Karasalihoğlu, 2020, s. 282-284; J. Koch, “From Funerary Doorstones in Pompeiopolis to Tracing Local Identity from the Phrygian Highlands to Inner Paphlagonia”, *Landscape Dynamics and Settlement Patterns in Northern Anatolia during the Roman and Byzantine Period*, ed. K. Winther-Jacobsen, L. Summerer, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2015, s. 173-189.

⁶ Hom.II.II.851-856; V.576. Pylaimenes'in kral (βασιλεύς) ünvanıyla anılması için bk. II.XIII.642.

⁷ Schuler, 1965, s. 41; Schuler, 1980, s. 461.

⁸ Schuler, 1965, s. 71vd; Ünal, 2003, s. 50; Kaya, 2021a, s. 165vd; Murat, 2016, s. 231-256; Demirel, 2012, s. 199-200.

⁹ Schuler, 1965, s. 6vd; Ünal, 2003, s. 48vd; Murat, 2016, s. 31vd; M. Kınacı, “Antikçağda Pontos Bölgesi'nde Yaşayan Otokton Halklar”, *TAD*, C. 42/S. 74, 2023, s. 86.

Yerleşik ve merkezi medeniyet mensubu çiftçi toplum ile soy bağı etrafında örgütlenen yarı göçebe çoban toplumu arasında vuku bulan mücadelede çoğunlukla ikincinin siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan birincinin üstünlüğünü kabul ettiği sürecin belirli bir aşamaya kadar Kaşka ülkesinde de yaşandığı düşünülebilir¹⁰. Hitit İmparatorluk belgeleri, Kaşkaların özellikle sınır şehirlerinde birlikte yaşadıkları Hititlerden siyasi yönelim ve idari yapılanma anlamında belirli oranda etkilendiklerini göstermektedir. Nitekim Hitit Kralı II. Murşili'nin (İÖ 1345-1315) yıllıklarında Kaşkaları birleştiren lider olarak zikredilen Pihhuniya'nın diğer kabile liderlerinden farklı olarak bir kral gibi davrandığı belirtilmektedir¹¹. Ancak Kaşkaların merkezleşme girişimleri karşısında Hititler, böl ve yönet düsturuyla şekillendirdikleri siyasi ve askeri bir engelleme politikası izlemişlerdir¹². Takip eden dönemlerde Kaşkalar arasındaki merkezi otoritenin tesis edildiğine veya Pihhuniya'nın girişiminin devam ettirildiğine dair bir bilgi bulunmaması engelleme politikasının başarısına yorulabilir¹³.

Türkiye'de İÖ I. binyıl öncesinde yaşamış eskiçağ halklarının kökenleri ve dilleri konusundaki bazı görüşler, Kaşkalar ve Paphlagonlar arasındaki kültürel devamlılığın açıklanmasında da kullanılabilir¹⁴. Paphlagonların yer aldığı ilk eskiçağ kaynağı olan İlyada destanında Anadolu ve Hellas arasındaki kültürel etkileşimi gösteren çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, İlyada destanında Akhaların ve Troyalıların uyguladıkları ölü yakma ritüeline Hellas ve Ege adalarındaki Miken yerleşimlerinde rastlanılmamasıdır. İÖ III. binyıldan itibaren Anadolu'da görülen bu uygulamanın Hellas'taki az sayıdaki maddi kanıtlarının İÖ II. binyılın geç bir dönemine tarihlendirilmesi, İlyada destanındaki ölü yakma unsurunun Anadolu'ya bir yönünün bulunduğunu göstermektedir¹⁵.

¹⁰ Schuler, 1965, s. 71vd; göçebeler ve yerleşikler arasındaki ilişkilerin genel bir analizi için bk. A. Şenel, *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s. 275vd.

¹¹ Ünal, 2003, s. 50-51.

¹² A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, 2002, s. 79'da Hititlerin Batı Anadolu'da uyguladığı politika buna örnek gösterilebilir.

¹³ Schuler, 1965, s. 71-72; Aydoğan Demir, Demir, 2023, s. 57 dn 46.

¹⁴ Kaşkalardan bahseden en geç tarihli kayıtlar İÖ VIII. yüzyılın ikinci yarısına ait III. Tıglatpılaser ve II. Sargon dönemine ait belgelerdir. Bk. Schuler, 1965, s. 69-70; M. A. Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hakimiyeti Dönemi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2020, s. 69-74; Murat, 2016, s. 117-118. Paphlagonlara dair en erken tarihli kaynak olan *İlyada* destanı İÖ XIII. yüzyıldaki olayları anlatsa da destanın yazıya geçirildiği tarih İÖ VIII. yüzyıl olduğu için her iki kavme ilişkin belgelerin de zamansal olarak çakıştığı söylenebilir. Bk. M. A. Kaya, "Troya ve Troya Savaşı: Efsane ve Tarih", *Akademik-Der*, S.1, 2017, s. 1.

¹⁵ Ö. Çapar, "Homeros Destanları Işığında Anadolu-Hellas'ta Ölü Gömme Adetleri", *AÜDCF Dergisi*, C. 33/S.1-2, s. 71vd; Kaya, 2017, s. 8; Ünal, 2002, s. 22.

Dinsel-ritüelistik alandaki bu etkileşimin benzeri, destanda yer alan kişi isimleri konusunda da gündeme getirilebilir. Bu bağlamda antik Yunanca ile Anadolu’da o dönemde kullanılan Hititçe ve Luvice arasında bir etkileşimin bulunduğunu öne sürmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında proto-Yunanca’ya belirli bir oranda Kaşka kökenli kelimenin Hititçe veya Luvice tarafından taşındığı düşünülebilir¹⁶. Nitekim İlyada destanı dolayısıyla bilinen ilk Paphlagon Kralı Pylaimenes’in ismi (Πυλαμηνής) (II. II.851-856; V.576) ile Kaşkaları ilk defa birleşik bir krallık haline getirmek isteyen Pihhuniya ismi arasındaki ses benzeşimi dikkate değerdir¹⁷. Yine İlyada destanında zikredilen (II. XIII.642-660) Paphlagonlar olan Pylaimenes’in oğlu Harpolion (Ἀρπαλίον) “Aşhapala”yı ve kralın arabacısı Midon (Μύδων) “Pata”yı çağrıştırmaktadır¹⁸. Bununla beraber, Kaşkalarla dair

¹⁶ I. Yakubovich, *Sociolinguistics of the Luvian Language*, Vol. I. Disseration, University of Chicago, 2008, s. 92vd. Yunanca kişi adları ve yer isimlerine getirilen kimi eklerin Anadolu (Luvi) kökenli olduğu ileri sürülmüştür: E. Forrer, “Ausbeute aus den Boghazköy Inschriften”. *MDOG*, Nr. 61, 1921, s. 23. Krş. P. Cotticelli-Kurras, F. Giusfredi, “Ancient anatolian languages and cultures in contact: Some Methodological Observations”, *Journal of Language Relationship*, Vol.16/No.3-4, 2019, s. 180vd; P. Cotticelli-Kurras, “On the Concept of an Anatolian-Greek Language Area”, *Old World: Journal of Ancient Africa and Eurasia*, Vol.1/No.1, 2021, s. 8vd; M. Bianconi, *The Linguistic Relationships between Greek and the Anatolian Languages*, Disseration, University of Oxford, St Hilda’s College, 2019, s. 183vd; Hititçe ve Anadolu dilleri arasındaki ilişki için bk. Ünal, 2002, s. 26, 55; E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yay., İstanbul 2003, s. 42vd. Girit dahil Ege adaları ve Hellas’a yerleşen Anadolu kökenli halkların bu kültürlerle dilsel etkileri hakkında bk. M.A. Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021b, s. 125.

¹⁷ Kaşka isimlerinden olan “Piyapili”nin Pylaimenes (Πυλαμηνής) ile arasında belirli bir benzeşim bulunmaktadır. Apollod.*Epit.*E.3.34’de Pylaimenes’in babasının ismini Bilsates (Βιλσάτης) olarak vermektedir. Ancak bu ismin Strab.XII.3.25’te zikrettiği Paphlagonialı isimlerden Biasas (Βιάσας)’ın farklı bir biçimi olduğu ileri sürülmüştür. Bk. M. Manoledakis, “The Southern Black Sea in the Homeric Iliad: Some Geographical, Philological and Historical Remarks”, *Proceedings of the International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki, 21–23 September 2012*, Archeopress, Oxford, 2013, s. 21. Strab.XII.3.25’te geçen Paphlagon isimlerinden Gays (Γάσος) ismi ile Kaşk(a) arasındaki benzeşim de dikkat çekicidir. Kaşka’nın şahıs ismi olarak kullanıldığına dair bk. Ünal, 2003, s. 56.

¹⁸ Hititçe’deki kalın ünlü seslere sahip kelimelerin, akraba olduğu antik Yunanca’da “é”, “ú” gibi seslerle karşılandığı görülmektedir. Bk. W. Petersen, “Vowel Assimilation in Hittite”, *Journal of the American Oriental Society*, 54/2, 1934, s. 161-168. Ayrıca dil bilim, dudaksız ünsüzlerin (“m”, “p”, “b”, “v”) birbiriyle benzeşebileceğini göstermektedir. Bk. A. Martinet, *İşlevsel Genel Dilbilim*, çev. B. Vardar, Multilingula, İstanbul, 1998, s. 57vd. Geç Tunç Çağı Yunanca isimlerin Hitit belgelerinde zikredildiğine dair bir literatür 1920’li yıllardan itibaren ortaya çıkmıştır. Ahhiyavalıların Akhalarla, Ahhiyava Kralı Tavagalavas’ın Eteokles’le, Wiluša beyi Alakşandu’nun Aleksandros ile Wiluša’nın İlion’la eşitlendiği örnekler mevcuttur. Hitit arşivleri üzerinden Mikenlerin varlığını aramak eskiçağ tarihi araştırmalarında “Ahhiyava Sorunu”nu yarattı. Bu konuda bk. Ünal, 2002, s. 107-119; E. Forrer, “Die Griechen in den Boghazköi-Texten”, *Olz*, Band. XXVII/Nr. 3, 1924, s. 113-118; Y. Boysal, “Batı Anadolu’da Son Araştırmalar: Ahhiyawa Sorunu”, *Anadolu*, S.XV, 1973, s.

sınırlı tarihsel verilerin yarattığı bilgi eksikliği, Paphlagonlar ve Kaşkalar arasındaki kültürel ve coğrafi etkileşimi tartışmalı hale getirmektedir. Ayrıca, Hititçe-Luvice ve antik Yunanca kanalıyla kurulan Paphlagon - Kaşka köprüsü, Hititçe aracılığıyla öğrenilen Kaşka kişi ve yer isimlerinin orijinal hallerinin anlaşılması şartıyla işlerlik kazanabilir¹⁹.

Pylaimenes Hanedanlığı ve Persler

Pers hakimiyetine kadar Pylaimenes hanedanlığının yönetimindeki Paphlagon krallığının tarihi karanlıktır. Eldeki sınırlı verilere rağmen, tarihi süreçte Paphlagonia'dan bazen Pylaemenia şeklinde bahsedilmesi, İlyada destanında anlatılan olayların Paphlagonlar arasında toplumsal bir karşılığının bulunduğunu ispatlar niteliktedir²⁰. Pylaimenes hanedanlığının Paphlagonia tarihinde oynadığı rolün önemi nedeniyle hanedan hakkında edinilen bilgiler özelde Kastamonu'nun eskiçağdaki siyasi durumunun aydınlatılmasına yarayacaktır.

Demir Çağı'nda Paphlagonia bölgesinin hâkimi konumundaki Pylaimenes hanedanlığının Enetler kabilesine (φῶλον) mensubiyeti kaynaklarda belirtilmektedir²¹. Strabon Enetlerin soyundan gelenlerin Troya Savaşı'nı veya Kimmer istilasını takiben Paphlagonia'dan ayrıldıklarını ve kendi döneminde Enetlerin bu bölgede bulunmadığını bildirir²². Efsanevi nitelikteki Enet-Paphlagon ilişkisinin²³ yanı sıra maddi kültür buluntularından yola çıkılarak Ege göçleri çerçevesinde Anadolu'ya yerleşen Phrygler ve Paphlagonlar arasında etnik ve kültürel açıdan yakınlık bulunduğu ileri sürülebilir²⁴. Nitekim Amnias vadisindeki kaya mezarlarının ve tapınak-kutsal alanlarının sahip olduğu sanatsal detaylar ve tarihi

63-72; Ö. Çapar, "Ahhiyava Sorunu", *TAD*, C.14/S.25, 1981, s. 387-413; G. Beckman, T. R. Bryce, E. H. Cline, *The Ahhiyawa Texts, Society of Biblical Literature*, Atlanta, 2011, s. 267-283; H. G. Güterbock, "The Hittites and the Aegean World: Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered", *American Journal of Archaeology*, Vol.87/No.2, 1983, s. 133-138; H. G. Güterbock, "Troy in Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa, and Hittite History", *A Symposium Held at Bryn Mawr Troy and the Trojan War 1984*, ed. J. M. Mellink, Bryn Mawr, 1986, s. 33-44; C. Atila, "The Ahhiyawa Question: Reconsidered", *Belleten*, C.85/S.303, 2021, s. 333-359.

¹⁹ Pala-Paphlagon arasında kurulan ilişki için bk. Forrer, 1921, s. 24; M. Manoledakis, "The Paphlagonians and the Greeks' Perception of Them", *Greeks and Romans in the Black Sea*, ed. G. R. Tsetschladze, A. Avram, J. Hargrave, Archeopress, Oxford, 2021, s. 169.

²⁰ *Plin.nat.* VI.2.

²¹ Strab.XII.3.8; Hom.*Il.*II.852'de Pylaimenes için "ἐξ Ἐβετῶν" Enetler'den ifadesini kullanır.

²² Strab.III.2.13; V.1.4; XII.3.8; Liv.I.1.2 Enetlerin Troya Savaşı sonrasında Adriyatik kıyısına yerleştiklerinden bahsetmektedir.

²³ Manoledakis, 2013, s. 21.

²⁴ E. Akurgal, *Phrygische Kunst*, AÜDTCF Yay., Ankara, 1955, s. 93, 126.

kayıtlarda işaret edilen benzerlikler, Phryg-Paphlagon yakınlığının kanıtlarını oluşturmaktadır²⁵.

Phrygler ve Paphlagonların sosyo-politik örgütlenmesinde soy bağının belirli bir önemi bulunmaktadır. Bu nedenle Paphlagon- Phryg yakınlığının her iki kavmin devlet tasavvuruna yansıdığı düşünülebilir²⁶. İÖ VII. yüzyılda Phrygia ve Paphlagonia’da yaşanan Kimmer işgali döneminde her iki kavim de siyasi yapılarının çekirdeğini oluşturan kabilesel örgütlenmeye dönerek siyasi varlıklarını sürdürmüşlerdir. Nitekim Kimmer işgali sonucunda Phryg Krallığı’nın yıkılmasına rağmen Phryg beylerinin yerel hakimiyetlerini Lydia yönetiminde sürdürmesi²⁷ Kimmer saldırılarına ve göçüne maruz kalan Paphlagonia Krallığı’nın da benzer bir süreçten geçerek merkezi otoritesinin sarsıldığını düşündürmektedir²⁸.

Türkiye topraklarında Pers hakimiyetinin yaşandığı yaklaşık iki yüz yıllık süreçte Paphlagonlar ve Phryglerin tabi oldukları siyasi şartların farklılaştığı görülmektedir²⁹. Paphlagonia’da Pers hâkimiyetinin başladığı İÖ VI. yüzyılın ikinci yarısından İÖ IV. yüzyılın ikinci yarısına değin Paphlagon

²⁵ Herod.V.72-73; Ş. Yıldırım, “A Great Tumulus from Paphlagonia”, *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, S. Atasoy, Archaeopress, Oxford, 2019, s. 235vd; M. Vassileva, “The Rock-Cut Monuments of Phrygia, Paphlagonia, and Thrace: A Comparative Overview”, *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, Oxford, 2012, s. 244vd; M. Vassileva, “Phrygia and the Southern Black Sea Littoral”, *The Danubian Lands between the Black, Aegean and Adriatic Seas*, ed. G. R. Tsetschladze, A. Avram, J. Hargrave, Archaeopress, Oxford, 2015, s. 92vd; Dökü, 2008, s. 38; Karasalihoğlu, 2009, s. 57; Karasalihoğlu, 2015, s. 64vd; Karasalihoğlu, 2020, s. 283. Phryg - Paphlagon arasındaki ilişki için bk. M. Manoledakis, “Paphlagonians and Phrygians”, *Connecting the Ancient West and East: Studies Presented to Prof. G. R. Tsetschladze*, ed. J. Boardman, J. Hargrave, Bondgenotenlaan, 2022, s. 575-589.

²⁶ W. Ruge, K. Bittel, “Paphlagonia”, *RE*, Band XVIII (4), 1949, s. 2517. Paphlagonların Phryglerle olan akrabalıkları üzerine bir değerlendirme için bk. Manoledakis, 2022, s. 579vd.

²⁷ Phryglerin İÖ XII-VIII. yüzyıllarda kabilesel bir yaşam sürdürdükleri ve bu durumun İÖ VIII. yüzyılda kurdukları merkezi krallığa belirli bir etkisinin bulunduğu düşünülebilir. Bk. Kaya, 2020, s. 73-80.

²⁸ Paphlagonia’daki Kimmer hakimiyeti için bk. Herod.IV.12; Kaya, 2020, s. 147; A. Gökoğlu, *Paphlagonia*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1952, s. 12.

²⁹ Phryg-Asur mücadelesi hakkında bk. S. Akkuş Mutlu, “Çivi yazılı Kaynaklar Işığında Asur ve Muşkilerin Anadolu’ya Hükmetme Çabaları”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.51, 2015, s. 540vd. Pers hakimiyeti döneminde Phryglerin durumu için bk. Kaya, 2020, s. 247vd; E. İznik, “Hellen ve Romalı Yazarların Anlatımıyla Phrygler ve Phrygia”, *Fetih ve Medeniyet*, Y.2, S.5, 2022, s. 20-21. Anadolu’da Pers hâkimiyetinin kurulmasına dair bk. K. Taşdöner, “II. Kyros Dönemi Batı Anadolu’da Pers Hakimiyeti: Savaş, Direniş, Kaçış ve Teslimiyet”, *TOD*, C.10/S.30, 2017a, s. 1-17.

yönetici sınıfının otonom bir statüde olduğu görülmektedir³⁰. Kimmer işgal döneminin Pylaimenes hanedanlığının kurduğu otoriteyi sarstığı ve bu durumun Pers hakimiyeti dönemindeki konjonktürü şekillendirdiği ileri sürülebilir. Nitekim Paphlagonia'ya dair İÖ 436 tarihli bir kayıt, bölgede birden fazla kral ve beyin bulunduğunu bildirmektedir³¹.

Ksenophon *Kyrupaedia*'da (VIII.6) İÖ 539-530 yıllarında II. Kyros'un imparatorluğunu satraplıklara böldüğünü anlatmaktadır. Bu çerçevede II. Kyros, kendisine Babil seferi esnasında sadakatle hizmet etmiş bulunan Paphlagonlara satrap atamadığını belirtmektedir. Buradan hareketle Persler, Paphlagonları yalnızca vergi ve asker göndermekle mükellef kıldılar. Takip eden I. Dareios döneminde (İÖ 522-486) yapılan düzenlemelerde de Paphlagonia'nın aynı durumunu muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Bu olgular göz önüne alındığında, Perslerin Paphlagonia'yı iç işlerinde serbest bırakması, Pylaimeneslerin bölgedeki otoritesinin devam etmesinde etkili olmuştur.

Pers hakimiyeti dönemi tarihi kaynaklarında ismi geçen en eski Paphlagonia yöneticisi Korylas'tır. Ksenophon (*An.VI.1.2*), İÖ 400'de Korylas'ın Paphlagonia'nın yöneticisi (Παφλαγονίας ἄρχων) ve (*An.VII.8.25*) Pers kralına bağlı otonom yöneticiler arasında (αὐτόνομοι) olduğunu belirtmektedir. Korylas, dönem kaynaklarında yönetici (ἄρχων) olarak geçmesine rağmen kendisinden sonraki Otys'in "kral" ünvanıyla anılması, bu dönemde zikredilen ilk Paphlagon liderinin Paphlagonia'daki sosyo-politik konumunu belirsiz hale getirmektedir.

Korylas'ın Pylaimenes hanedanlığıyla ilişkisi müphem olsa da *Ksen.An.VII.8.25*'te kendisiyle aynı statüde anılan Thrakialı Seuthes'in "Odrysia Kralı" ünvanı taşıması, Korylas'ın saygın bir ailenin ferdi olduğunu³² ve bu mensubiyetin sağladığı meşruiyetin Paphlagonlar ve

³⁰ *Ksen.An.VII.8*. Bu dönemde Yunan-Paphlagon ilişkisi için bk. Kaya, 2020, s. 313-314; Karasalihoğlu, 2022, s. 58-62.

³¹ *Plut.Per.XX.1*'de İÖ 436'da Perikles'in Sinope'de barbarların kralları ve beyleriyle (βασιλῆς καὶ δυνάσται) görüştüğünü yazmaktadır. Ayrıca bk. M. Demir, "Perikles'in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum", *Bulleten*, C.65/S.243, 2001, s. 534vd; M. Manoledakis, "Politics and Diplomacy in Paphlagonia", *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity*, ed. G. R. Tsatskheladze, S. Atasoy, Archaeopress, Oxford, 2019, s. 214.

³² Paphlagonia'nın bu dönemdeki siyasi durumu için bk. M. A. Kaya, "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı", *Cedrus*, C.6, 2018, s. 161, 164. Bununla beraber *Diod.XIV.11.3*'de İÖ 404'e dair bir kayda dayanarak Paphlagonia satrabından (σατράπης τῆς Παφλαγονίας) söz etmektedir. Bk. Manoledakis, 2019, s. 215vd. Paphlagonların Daskyleion Satraplığı'na vergi ve asker vermesi üzerine bk. *Herod.III.90*; *VII.72*. Kaya, 2018, s. 160'da Hellen ve Romalı yazarların satrap (vali) ünvanını, "hyparkhos", "arkhon", "praefectus" ve "praetor" gibi ünvanlarla karşıladığını belirtmektedir.

Persler tarafından tanındığını düşündürmektedir³³. Ayrıca, eskiçağ yazarlarının Perslere bağlı otonom krallar için kral ifadesini kullanmaları, Pers hükümdarlarının “büyük kral”, “krallar kralı” gibi ünvanlar taşımaları dolayısıyla bir tenakuz yaratmamıştır³⁴.

Korylas hakkında bilgi veren yegâne kaynak Ksenophon’un *Anabasis* adlı eseridir. *Anabasis*’in birinci kitabında prens Kyros’un Pers tahtına yeni çıkan ağabeyi Artakserkses’e karşı satraplığındaki halklardan asker toplaması, kurduğu orduya Yunan paralı askerleri de dahil etmesi, başkent Susa’ya doğru yürütmesi ve Bağdat yakınlarındaki İÖ 401’deki Kynaksa Muharebesi’nde öldürülmesi anlatılmıştır. Seferin kırılma anını oluşturan Kynaksa Muharebesi’nde Paphlagonların Lydia, Büyük Phrygia ve Kappadokia Satraplığını elinde tutan Kyros’un yanında bin atlı ile yer aldığı belirtilmektedir³⁵.

Anabasis’ten anlaşıldığı kadarıyla Paphlagonia yöneticisi Korylas, Miletos kolonisi olarak İÖ VIII. yüzyılda kurulan ve Pers hakimiyeti döneminde otonom statüde bulunan Sinope üzerinde hakimiyet kurma niyetindeydi³⁶. Sinope’nin eskiçağda Karadeniz ticareti için elverişli ve korunaklı bir liman niteliği taşıması Korylas’ın yayılmacı politikasının en önemli nedenidir³⁷. Nitekim Ksen.An.VI.1.1-2’deki kayıttan Korylas’ın egemenlik alanının Kotyora’ya (Ordu) kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Pers kralının asker çağrısına cevap vermeyecek denli gururlu olan³⁸ Korylas’ın

³³ Seuthes için bk. Thuk.IV.101.5; H. Swoboda, “Seuthes”, *RE*, Band. IV.2 (II A.1), 1921, s. 2019-2020. Ksen.An.VII.8.25’te sayılan otonom yöneticilerden Bithynia yöneticisi Pharnabazos, Phrygia Hellepontia (Daskyleion) satrapıdır. Pharnabazos, Pers kraliyet hanedanlığıyla (Akhaimenidler) akraba Pharnakidler ailesine mensuptur. Bk. T. Lenschau, “Pharnabazos” *RE*, Band. XIX.2, 1937, s. 1842.

³⁴ Herod.V.118; Ksen.An.I.2.12. Benzer bir değerlendirme için bk. S. Sarıkaya, “Anadolu’da Pers Satraplık Sistemi”, *Cedrus*, C.4, 2016, s. 79, dn 26. Pers krallarının kullandığı krallar kralı ünvanı hakkında bk. J. G. Griffiths, “βασιλεύς βασιλέων: Remarks on the History of a Title”, *Classical Philology*, Vol.48/No.3, 1953, s. 146vd.

³⁵ Ksen.An.I.8.5.

³⁶ Ksen.An.V.5.7-12’de Kotyora’ya (Ordu) erişen Ksenophon liderliğindeki Yunan askerlerinin yağmasını ve saldırısını engellemek isteyen Kotyora’nın ana şehri Sinope’den gelen elçilerden Hekatonymos, Yunanlara karşı gerekirse Korylas ve Paphlagonlar da dahil olmak üzere herkesle ittifak kuracaklarını belirtir. Ksen.An.V.5.22-23’de Ksenophon bu tehdit üzerine Hekatonymos’a Korylas’ın Sinope üzerindeki emellerini hatırlatarak, olası bir düşmanlık karşısında Paphlagonlarla ittifak kurmaya daha yatkın tarafın kendileri olduğunu ve Korylas’ın isteklerini gerçekleştirmede ona yardım edeceklerini söyler.

³⁷ Eskiçağda Sinope hakkında bk. Ö. Koçak, “Erken Sinop Yerleşimleri”, *Belleten*, C.67/S.250, 2003, s. 697-718; O. P. Doonan, “Production in a Pontic landscape: the hinterland of Greek and Roman Sinope”, *Actes du IXe Symposium de Vani, Colchide, 1999*, Institut des Sciences et Techniques de l’Antiquité, 2002, s. 185-198.

³⁸ Ksen.An.V.6.8; B. Tripodi, “Paphlagonian Horseman in Cunaxa (Xenophon Anabasis 1.8.5)”, *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity*, ed. G. R. Tsetskhladze, Archeopress, Oxford, 2012 s. 231.

izlediği politika, onun Pers hakimiyeti döneminde kendi otoritesini gerçekleştirebilecek bir yetkinliğe sahip olduğunu göstermektedir³⁹.

Persler ve Yunanlar arasında İÖ 490'da başlayan ve aralıklarla elli yıl süren Pers-Yunan Savaşı Yakındoğu'daki Pers hakimiyetinin kırılmasını ortaya çıkardı. Bununla beraber İÖ 431-404 yıllarında Sparta ve Atina'nın başını çektiği Yunan devletleri arasındaki Peloponnesos Savaşı ise Pers hakimiyetine karşı en önemli odakların kendi aralarında çatışmaya girmesine ve birbirlerinin gücünü tüketmesine yol açtı. Bu nedenle Yunanlar arasındaki çatışmanın Pers İmparatorluğu'nun ömrünü uzattığı iddia edilebilir⁴⁰. Ancak, ilgili dönemde kendi nüfuz alanını kapsayan bir idare kurmak isteyen Pers yöneticilerinin isyanları ve taht mücadeleleri merkezi otoritenin parçalanmasına giden süreci başlattı⁴¹.

Anabasis'te anlatılan olayları yaratan etkenler Pers İmparatorluğu'nda yaşanan iç karışıklıkların tetiklemesiyle ortaya çıktı. Bununla birlikte, *Anabasis*'te zikredilen Paphlagon lideri Korylas'ın durumu dönem koşullarından ziyade II. Kyros'un kurduğu sistem çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ksenophon tarafından yazılan diğer bir eser olan *Hellenika*'da zikredilen Paphlagonia hükümdarı Kral Otys ve etrafında gelişen olaylar ise Pers İmparatorluğu'nu sarsan isyanlar döneminin konjonktürünü yansıtmaktadır.

Paphlagonların ilk defa İÖ 395/4'te Kral Otys'in liderliğinde Pers hakimiyetine karşı harekete geçtiği görülmektedir. Peleponessos Savaşı sonrasında Sparta Kralı Agesilaos Yunan dünyasında kurulan Sparta egemenliğini Anadolu'ya yaymak amaçlı başlattığı İÖ 396-394 yıllarındaki seferinde Pers İmparatorluğu'nun kırılma içyapısını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istedi. Bu kapsamda Kral Agesilaos Batı Anadolu'da Pers kralının hakimiyetine karşı faaliyette bulunan Pers komutanı Spithridates'i yanına çekti⁴². Belirli bir nüfuz ve prestije sahip

³⁹ Manoledakis, 2019, s. 217'de Korylas'ın, kral Otys ile aynı dönemde Paphlagonia'daki muhtemel bir ikili yönetimin parçası olabileceğini belirtir. Benzer bir yorum için bk. Ruge, Bittel, 1949, s. 2522. Bu yorumlara ek olarak kral Otys'in tarihi kayıtlarda yer almasının Korylas'tan altı yıl sonrasına ait (İÖ 395/4) olduğu da göz önüne alınmalıdır.

⁴⁰ Perslerin Spartalıları desteklemesi karşılığında Batı Anadolu'daki hakimiyetleri tekrar tanınmıştır. Bk. A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999⁷, s. 384; M. A. Kaya, *Ege ve Eski Yunan Tarihi II: Klasik ve Hellenistik Çağlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2022, s. 251; Kaya, 2020, s. 297.

⁴¹ S. Hornblower, "Persia", *The Cambridge Ancient History*, (CAH) Vol.VI, ed. D. M. Lewis, J. Boardman, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 48-51; Kaya, 2020, s. 299-338; C. A. Yılmaz, İ. Ayarığ, "Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.30/S.1, 2020, s. 419.

⁴² Ksen.Ages.III.2-3; *Hell*.III.4.10; *Hell. Oxy.* XXI.4.

Spithridates'in desteği Spartalılar için önemli bir kazanım olmakla beraber kesinlikle yeterli değildi. Bu nedenle Pers ordusuna önemli miktarda asker veren ve Pers kralının hazinesini zenginleştiren Paphlagonların⁴³ Perslere olan bağlılıklarını kırmak Spartalılar için önemliydi. Agesilaos, Paphlagonları yanına çekebilmek için Spithridates'in kızıyla Paphlagon Kralı Otys'in evliliğini sağladı⁴⁴. Anlaşma uyarınca Kral Otys'in Spithridates'e katılarak Spartalılara asker ve levazımat desteğinde bulunduğu belirtilmektedir⁴⁵. Paphlagonların Spartalılarla kurduğu ittifak İÖ 395/4 yılındaki Daskyleion Muharebesi'nin ardından ortaya çıkan ganimet bölüşümündeki anlaşmazlık neticesinde bozuldu. Paphlagonlar ve müttefiklerinden oluşan ordu, Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un Kaue (Καυή) köyü civarında kurduğu ordugahı baskına uğratarak değerli eşyalar, çeşitli teçhizat, yük ve sürü hayvanlarından mürekkep bir ganimeti ele geçirdi. Baskını yöneten Spartalı Herippidas'ın, Spithridates'in ve Paphlagonların ellerindeki mallara el koydurması üzerine, Spithridates ve Paphlagonlar bu hareketi kendilerine yapılan haksızlık ve hakaret kabul ederek Spartalılar'dan ayrıldılar. Bundan sonraki aşamada Spithridates'in ve Paphlagonların Pers Kralı II. Artakserkses'e isyan halindeki Ariaios'un tarafına geçtikleri anlaşılmaktadır⁴⁶. Sparta Kralı Agesilaos ise Spithridates'in ve Paphlagonların desteğinden mahrum kalınca Daskyleion Satrabı Pharnabazos ile uzlaşarak Anadolu seferini sonlandırmıştır. Spithridates ve Paphlagonların desteğinin Spartalılar için seferin gidişatını etkileyecek derecede önemli olduğu Agesilaos'un tüm kazanımlarını arkasında bırakmaya mecbur kalmasından anlaşılmaktadır⁴⁷. İÖ 395/394'teki olaylar Korylas'tan itibaren Paphlagonialı yöneticilerin sarsılan Pers

⁴³ Herod.V.90'da Paphlagonların yılda 360 talantonluk vergi ödeyen üçüncü nomos içinde yer aldığını belirtir. Paphlagonların Perslere asker vermeleri üzerine bk. Ksen.*Kyru.*VIII.6.8; *An.*I.8.5; Herod.V.72-73.

⁴⁴ Ksen.*Hell.*IV.1.1-15; Plut.*Ages.*XI.1-2. Otys ve eşinin isminin Phryg yazıtlarında geçtiğine dair bk. O. Haas, "Neue phrygische Sprachdenkmäler", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Band.83/Nr.1, 1969, s. 83-84. Buna karşı bk. R. S. Young, "Old Phrygian Inscriptions from Gordion: Toward a History of the Phrygian Alphabet", *Hesperia*, Vol. 38/No.2, 1969, s. 271 dn 42; Manoledakis, 2022, s. 578. Paphlagonlar ve Phryglerle akraba bir topluluk olan Trakia ülkesi Odrysia'nın İÖ IV. yüzyıldaki kralı Kotys'in isminin Otys ile aynı kökten geldiğine hatta Ksenophon ve Plutarkhos'un *Agesilaos* adını taşıyan eserlerinde Otys'in Kotys olarak zikredildiğine dikkat edilmelidir. Bu nedenle Phryg yazılarında geçen isimle Paphlagon kralının kastedildiği ileri sürülemez.

⁴⁵ Ksen.*Ages.*III.3-4 ve Plut.*Ages.*XI.3'te kral Otys'in bin atlı ve iki bin okçu ile müttefiklerini desteklediğini belirtilir. Ayrıca bk. Ksen.*Hell.*IV.1.21; *Hell.Oxy.*XXII.1-2.

⁴⁶ Ksen.*Hell.*IV.1.20-28; Plut.*Ages.*XI.3-4; U. Kahrstedt, "Spithradates", *RE*, Band VI.2, 1929, s. 1816; W. Judeich, "Ariaios", *RE*, Band II.1, 1895, s. 811; Kaya, 2020, s. 329.

⁴⁷ S. Sarıkaya, "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)", *Phaselis*, C.1, 2015, s. 209-211.

otoritesine duydukları bağlılığın zayıflığını gözler önüne sermektedir. Bu açıdan bakıldığında Kral Otys'in siyasi hareket ve nüfuz alanını Pers kralına karşı tüm iş birliklerini değerlendirerek genişletmeye çalıştığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır⁴⁸. Pers kralının asker talebine karşılık vermeyerek ve Spartalılarla iş birliği yaparak büyük bir riske giren hırslı kralın⁴⁹, Spithridates'le ittifak kurma ve onun kızıyla evlenmek için gösterdiği heyecan kralın bu dönemde henüz gençlik yıllarında olduğunu göstermektedir⁵⁰. Kral Otys'in Spartalılardan ayrılarak Ariaaios ile kurduğu iş birliğinin mahiyeti ise belirsizdir. Ancak Büyük İskender'in fetihlerine kadar Perslerin Yakındoğu'daki egemenliğinin devamlılığını sağlayan İÖ 386'daki Kral Barışı'ndan yola çıkarak Paphlagonların Ariaaios ile kurdukları ittifakın sonuçsuz kaldığı düşünülebilir⁵¹.

Kral Otys'in takip eden on beş yıl içinde Perslere karşı isyankâr faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır⁵². Pers Kralı II. Artakserkses, Kral Otys'e boyun eğdirmesi için Kappadokia Satrabı Datames'i Paphlagonia'ya gönderdi. Kral Otys ile kuzen olması hasebiyle Paphlagonia hanedanlığıyla akrabalığının bulunması Kappadokia Satrabı Datames'in bu göreve tayininde etkili oldu. Ancak Datames'in Kral Otys'e başlangıçtaki diplomatik ve barışçıl yaklaşımı, Paphlagonia kralının kendisine karşı suikast planının açığa çıkmasıyla sonuçsuz kaldı⁵³. Datames, Kral Otys'e karşı bir harekât düzenledi ve kralı ailesiyle birlikte esir alarak isyanı bastırdı⁵⁴. Datames'in Kral Otys'i esir etmesinin ardından Paphlagonia'nın

⁴⁸ Manoledakis, 2019, s. 217vd.

⁴⁹ Otys'in Pers kralının talebine karşılık vermeyişi için bk. *Ksen.Hell.IV.1.3*; *Ksen.Ages.III.3-4*.

⁵⁰ *Ksen.Hell.IV.1.14-15*'te Spithridates'in kızının kara yoluyla ancak baharda geleceğini duyan kral Otys'in müstakbel eşinin deniz yoluyla getirilmesi talebi üzerine komutanı Kallias'ı görevlendirmesi anlatılmaktadır. *Ksen.An.VI.1.2*'den yola çıkılarak kral Otys'in bu yıllarda erken gençlik döneminde olduğunu kabul edilmesi ve Paphlagonların lideri olarak anılan Korylas ile Otys'in arasında kısa bir zaman diliminin (en fazla altı yıl) olması, Korylas'ın kral naipliği yapan bir asil olabileceğini düşündürür.

⁵¹ Hornblower, 2006, s. 79vd; A. Sina, "Plutarkhos-Artakserkses", *TAD*, C.29/S.48, 2010, s.138.

⁵² İÖ 370'lerdeki olayları anlatan kaynaklarda kral Otys farklı isimlerle anılmaktadır. *Nep.Dat.II-III*; *Ath.Deip.XA.411*; *Ael.Var.His.I.27*'de Thys (Θύς- Θυός) şeklinde anılmaktadır. Kral Otys'in Thys şeklinde anılması hakkında bk. T. Lenschau, "Otys", *RE*, Band XVII.2, 1942, s. 1889; A. Avram, "Paphlagonian Notes", *Ancient West & East*, Vol.17, 2018, s. 73-77; Manoledakis, 2019, s. 215.

⁵³ *Nep.Dat.II.3-4*'e göre Datamates'i suikaste karşı uyarın annesi Scythissa idi. Aynı zamanda kral Otys'in halası olan Scythissa'nın oğlu ile birlikte bölgeye gelişleri, hanedanlıkla bağlarına dayanarak Paphlagonları diplomasi yoluyla ikna etmek amaçlarının bulunduğunu göstermektedir. Krş. Manoledakis, 2019, s. 218'de satrap Datamates'in tayinini Paphlagonia'nın Kapadokia'ya bağlı olmasıyla açıklar.

⁵⁴ *Nep.Dat.II.5*. C. Nepos, kral Otys (Thuys) Pers sarayına getirildiğinde ona gösterişli satrap kıyafetleri giydirildiğinden, Datamates'in ise bir avcı kıyafeti giydiğinden bahsetmektedir

statüsü değişmiş olmalıdır. Nitekim Paphlagonia'nın Daskyleion Satraplığı'na (Phrygia Hellespontia) bağlandığı takip eden dönemde meydana gelen olaylardan anlaşılmaktadır. Demosthenes'in (XXV.155) bir konuşmasında İÖ 362-355 yıllarındaki Satraplar İsyanı'nda Daskyleion Satrabı Artabazos'a bağlı bölgeler arasında Paphlagonia'yı da sayması ve Diodoros'un (XVII.19.4) İÖ 334'teki Granikos Muharebesi'nde Paphlagonların Daskyleion Satrabı Arsites'in emri altında dövüşüğünü belirtmesi bu kanıyı desteklemektedir⁵⁵.

Paphlagonia, Pers hakimiyetinin ardından İskender İmparatorluğunun yönetimi altına girdi. Büyük İskender, öncelikle, İÖ 334'teki Granikos Muharebesi'ni müteakip İonia, Karia, Lykia ve Pamphylia'daki şehir devletlerinin kendisine bağlılığını sağladı. Paphlagonialılar İÖ 334'te Ankyra'ya ulaşan Büyük İskender'e bir heyet gönderdiler. Paphlagon heyetinin itaat sözüne karşılık Büyük İskender Paphlagonia'yı vergiden muaf tutarak Hellespontos Phrygia valiliğine atadığı komutanı Kalas'ın idaresine verdi⁵⁶. Büyük İskender'in Pers satraplık sistemini yapısal olarak devam ettirdiği dikkate alınırsa Paphlagonia'da Kral Otys'den sonra kurulan düzenin bu dönemde de muhafaza edildiği düşünülebilir⁵⁷.

Bithynia, Pontos ve Roma Arasında Paphlagon Yöneticileri

Hellenistik Dönem siyasi tarihi açısından belirleyici niteliği bulunan İÖ 301 İpsos ve İÖ 281 Korupedion Muharebelerinde Türkiye'de ortaya çıkan güç boşluğu Pergamon, Bithynia ve Pontos krallıkları tarafından dolduruldu. Ayrıca, İÖ 277'den itibaren Anadolu'ya geçen Galatlar Hellenistik Dönem Türkiye

(*Dat.* III.1-3). *Ath.Deip.XA.411*; *Ael.Var.His.I.27*'de heybetli ve iştahına düşkün bir kişi olduğundan bahisle isyankâr kral Otys'e satrap kıyafeti giydirilmesi Pers hakimiyetinin kabul ettirildiğini gösterirken, heybetli kralın ardından gelen Datamates'in avcı giyimi ise "tehlikeli bir canavarı ele geçiren korkusuz bir avcı" pozisyonunu gösterir.

⁵⁵ R. L. Fox, *Alexander the Great*, Futura Publications, London, 1975, s. 119. Daskyleion Satraplığı ve Paphlagonia için ayrıca bk. Kaya, 2018, s. 168; R. A. Moysey, "Plutarch, Nepos and the Satrapal Revolt of 362/1 B.C.", *Historia*, Vol.41/No.2, 1992, s. 159; Hornblower, 2006, s. 221.

⁵⁶ *Curt.III.1.22-24*; *Arr.An.II.4.2*; *Plut.Alex.XVIII.3*, Fox, 1975, s. 154.

⁵⁷ *Curt.III.1.23*'te Paphlagonların rehine vermeleri karşılığında Persler döneminde olduğu gibi vergiden muaf tutularak Büyük İskender'in hakimiyeti altına girdiklerini belirtir. Ancak bu ifade, önceki sayfalarda alıntılanan Paphlagonların Pers hakimiyetinde vergi ve asker verdikleri ve Pers krallarının bu yöndeki taleplerini içeren kayıtlar ile çelişmektedir. Curtius Rufus'un metodolojisi ve eserinin değerlendirilmesi için bk. E. Baynham, *Alexander the Great: the unique history of Quintus Curtius*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1998, s. 57-100. Büyük İskender'in politikası için bk. M. A. Kaya, *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III: Hellenistik Dönem*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2021c, s. 59; A. B. Bosworth, "Alexander the Great Part II: Greece and the Conquered Territories", *The Cambridge Ancient History (CAH)*, Vol. VI, ed. D. M. Lewis, J. Boardman, The Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 859vd.

siyasi tarihinde yeni bir aktör olarak yer aldı⁵⁸. Anadolu'ya geçen Galat kabileleri Tolistoboglar'ın Paphlagonia'nın batısına Tektosağlar'ın ise bölgenin güneyine ve en güçlü Galat kabilesi olan Trokmi'nin de Paphlagonia'nın güneydoğusuna konumlanan alana yerleştiği kaynaklarda belirtilmektedir⁵⁹. Sonuç itibarıyla Roma egemenliğinin başlangıcı olarak kabul edilebilecek İÖ 75/74 tarihine kadar Paphlagonia'nın gelişen Pontos ve Bithynia krallıklarının ve Galat kabilelerinin etkisine maruz kaldığı görülmektedir.

Pylaimenes hanedanlığının büyük bir ihtimalle diğer kabilelerin onayıyla tesis ettiği otorite Pers hakimiyetinin son döneminde zedelendi. Hellenistik Dönem'de ise merkezi krallık yapısına sahip Bithynia ve Pontos krallıkları ve Galatlar gibi komşularla çevrili Paphlagonia'da kabilesel ve partikülarist yönetime elverişli bir ortamın oluştuğu anlaşılmaktadır⁶⁰. Hellenistik Paphlagonia'nın yönetici sınıfına ait en erken bilgi İÖ 189 yılına aittir. Bu tarih aynı zamanda Seleukos Kralı III. Antiokhos'un Magnesia Muharebesi'nde Romalılar karşısında aldığı ağır mağlubiyetin bir yıl sonrasına tekabül eder. Romalılar bu savaştan sonra Yakınoğu'nun en büyük gücü olarak eskiçağ Türkiye siyasi hayatının baş aktörü haline geldi. İÖ 189 *consulu* Manlius Vulso, Magnesia Muhaberesi'nde Seleukos Krallığı'nı desteklemiş unsurlardan Galatlar üzerine çıktığı seferde Paphlagonlar Galatların yanında yer alarak yer aldı⁶¹. İÖ 189'daki Magaba Dağı Muharebesi'nde (Elmadağ) Galatların yanında Romalılara karşı çarpışan Morzes'in Gangra merkezli olarak Paphlagonia'nın iç kesimlerinin hâkimi olduğu anlaşılmaktadır⁶². Livius ve Polybius Morzes'ten söz ederken kral ünvanı kullanmazken Strabon (XII.3.41) onun Gangra'daki ikametgahı için krali sıfatını (βασιλευς) kullanır. Paphlagonların Apemeia Barışında

⁵⁸ Liv.XXXVIII.16; M. A. Kaya, "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, C.10/S.13, 2012, s. 1-16.

⁵⁹ Cass.Dio.XIX.63(Zon.IX.20); Strab.XII.3.41; 5.1; Plin.nat.V.42; Memn.XIX.1-5; Iust.XXXV.2.10-11; M. A. Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s. 55-57; M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi: Galatlar*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000, s. 65-66; 190; M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yay., İstanbul, 2007, s. 58, Kaya, 2012, s. 7vd; Kaya, 2021c, s. 144, 153-154.

⁶⁰ Memn.XI.2. Ayrıca bk. Manoledakis, 2019, s. 220.

⁶¹ Liv.XXXVIII.26.3; Kaya, 2016, s. 94; Kaya, 2021c, s. 281-283, M. Kınacı, "I. Pharnakes'in Pergamon Krallığına Karşı Savaşı", *Cedrus*, C.II, 2014, s. 206; Arslan, 2000, 110. Her ne kadar Liv.XXXVII.40; App.Syr.32'de Magnesia Muharebesinde Seleukos krallığının tarafında yer alan unsurlar arasında sayılmasa da Paphlagonların Magaba Dağı muharebesindeki tutumları Magnesia Muharebesinde de Roma karşısında bulduklarını düşündürmektedir. Aydoğan Demir, Demir, 2023, s. 63'de Paphlagonların Romalıları Magaba Dağı Muharebesinde desteklediği sehven belirtilmiştir.

⁶² Strab.XII.3.41; F. Geyer, "Morzios", *RE*, Band XVI (1), 1933, s. 327.

sınırlarını korunmakla birlikte⁶³ aynı saflarda yer aldıkları Kappadokialılar gibi Romalılara tazminat ödedikleri anlaşılmaktadır⁶⁴. Takip eden süreçte Paphlagonia, İÖ 183-179 yıllarında Pontos Krallığı'nın ve Galatların saldırısına uğradı ve sakinleri sürgün edildi⁶⁵. Egemenlik alanını savunmak için Pergamon Krallığı'nın kurduğu ittifaka dahil olan Morzes, kıyı kesimleri hariç Paphlagonia topraklarını geri aldı. Savaş sonrasında Pontoslular verdikleri zararlar için Morzes'e tazminat ödediler⁶⁶. Eskiçağ kaynaklarındaki bilgiler Morzes'in, daha önce bahsedilen Korylas gibi, Pylaimenes hanedanlığı dışından ileri gelen bir Paphlagon kabile reisi olduğunu düşündürmektedir.

Roma'nın İÖ II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yakındoğu'da uyguladığı emperyal yayılım siyasetinin yarattığı koşullar Morzes'ten sonra Paphlagonia yönetici sınıfının eskiçağ kaynaklarında yer alışı belirleyici oldu⁶⁷. Pergamon Krallığı tahtı üzerinde hak iddia ederek İÖ 133-129'da ezilen sınıflardan gelenlerden kurduğu ordusuyla ayaklanan Aristonikos'un isyanı, aynı zamanda Roma'nın Anadolu'daki emperyal hedeflerine ilk karşı çıkışı ifade etmektedir⁶⁸. Paphlagonların bu dönemdeki lideri ve Iustinus'un eserinde kral olarak anılan Pylaimenes⁶⁹, Pontos Kralı V. Mithridates,

⁶³ Geyer, 1933, 327; Kaya, 2021c, s.286.

⁶⁴ Magnesia ve Magaba Dağı Muharebesinde Romalılara karşı çarpışan Kappadokia Kralı IV. Ariarathes'in 600 talanton gümüş tazminat ödemeye mahkûm edildiğini belirtilmektedir. App.Syr.42'de tazminat miktarını 200 talanton olarak belirtmektedir. Poly.XXI.40.7; Liv.XXXVIII.37.6; Kaya, 2016, s.99; Kaya, 2021c, s.282, Arslan, 2000, s.112 dn 422.

⁶⁵ Poly.XXIII.9.1-4, XXIV.14, XXV.2; Strab.XII.3.11; Kaya, 2016, s.101-102; Kaya, 2021c, s. 197-198, 230-231; Arslan, 2000, s.117-119; Arslan, 2007, s. 63-64; Kınacı, 2014, s. 210vd. M. Kınacı, H. Boyana, "Klasik ve Hellenistik Dönemde Pontos Bölgesi'nde Üretim ve Ticaret", *TAD*, C.38/S.66, 2019, s. 100-101.

⁶⁶ Poly.XXV.5-9; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ*, Vol. 1, Princeton University Press, Princeton, 1950, s. 191-193; Kaya, 2021c, s. 232; Kınacı, 2014, s.214; A. Bora, "Mithridates Eupator ve Nikomedes Euergetes'in Paphlagonia ve Kappadokia Politikaları: İlişkiler, Evlilikler ve Etkileşim", *Çeşm-i Cihan*, C.5/S.2, 2018, s. 17.

⁶⁷ Bu konuda bk. M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)", *Doğu Batı: Romalılar I*, S.49, 2009, s. 202-206; M. Demir, "Roma Cumhuriyet Dönemi Emperyalizmi ve Yakın Doğu Emperyalist Politikaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Phaselis*, C.5, 2019a, s. 316-329. Roma'nın Yakındoğu'daki yayılımını engelleyen İÖ 53 Carrhae Muharebesi ve takip eden gelişmeler için bk. E. Yıldırım, "Carrhae Yenilgisi ve Roma'nın Doğu Politikasına Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 29, 2013, s. 264vd; K. Taşdöner, "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri", *TAD*, C.31/S.51, 2012, s. 215vd; M. Demir, "Marcus Antonius'un Parthia Savaşı'nın (MÖ 40-33) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Tüba-Ar*, C.24, 2019b, s. 151-163.

⁶⁸ Kaya, 2009, s. 206-208; Kaya, 2021c, s. 321-322; H. Malay, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İÖ 133-129)", *TİD*, C.III, 1987, s. 41-43. Ayrıca bk. G. Ergin, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen*, İş Bankası, İstanbul, 2013, s. 59-71.

⁶⁹ Iust.XXXVIII.5.4. Eutr.IV.20, Oros.V.10.2'de "Pylaemenes Paphlagon" olarak anılmaktadır.

Bithynia Kralı II. Nikomedes ve Kappadokia Kralı V. Ariarathes ile birlikte Roma'nın İÖ 131 *consulu* Licinius Crassus'un yanında yer alarak Aristonikos'a karşı savaştı. Pylaimenes'in Romalılar tarafından İÖ 126'da Küçük Phrygia'dan bir kısım toprak ile ödüllendirildiği anlaşılmaktadır⁷⁰.

Pylaimenes'in Paphlagonia topraklarını Pontos Krallığı'na vasiyet ettiği Kral VI. Mithridates tarafından iddia edilmiştir. İddianın dile getirilişi ise VI. Mithridates ve Bithynia Kralı III. Nikomedes'in İÖ 108'de Paphlagonia'yı birlikte işgal etmesinden sonra olmuştur. Romalılar krallardan işgali durdurmalarını ve Paphlagonia'nın eski statüsüne dönmelerini talep eden bir elçi heyetini ilgili krallara gönderdiler. Vasiyet iddiasını VI. Mithridates dile getirirse de Bithynia kralı farklı bir tutum benimsedi. Hem Romalıları hoş tutacak hem de Paphlagonia üzerindeki kazanımlarını koruyacak bir strateji izleyen III. Nikomedes, oğullarından birinin adını Pylaimenes olarak değiştirip işgal ettiği Paphlagonia kesiminde kral ilan etti⁷¹. Paphlagonia'nın en eski kralının adını taşıyan bir kral ile Bithynialılar, işgal ettikleri Paphlagonia kesimi olan Timonitis'de⁷² eski statüyü tesis etmiş gibi davrandılar. Ancak, Pylaimenes adıyla Timonitis'te hükümdarlık yapan Bithynia prensinin kimliği tartışmalıdır. Iustinus'un (XXXVII.4.7) isim ve statüsünü belirtmeden anlattığı olayın aktörünün, babası III. Nikomedes'in İÖ 94'teki ölümünden sonra VI. Mithridates'in yardımıyla Bithynia tahtını ele geçiren gayri meşru oğul Sokrates Kherstos olduğu düşünülse de dönem kaynaklarının Sokrates Khrestos'un Timonitis'teki hükümdarlığından bahsetmemesi dikkate değerdir⁷³.

Paphlagonia'nın yöneticileri arasında Paphlagonia dışından atanmış kralların ilki olan III. Nikomedes'in oğlu Pylaimenes'in hakimiyeti İÖ 96'ya kadar sürdü. Bu tarihte Romalılar Bithynialıları Timonitis'den geri çekilmeye zorladı. Timonitislilerin kendilerine Pylaimenes adında yeni bir kral seçtiklerini⁷⁴ İÖ 89'daki Birinci Mithridates Savaşı'na dair kayıtlar

⁷⁰ Iust.XXXVII.1.2; XXXVIII.5.3; App.*Mith.*11-13, 57; Gell.XI.10.4; R. M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*, University of California Press, Berkeley, 1996, s. 109-110; H. Hill, "The So-Called Lex Aufeia (Gellius xi. 10)", *The Classical Review*, Vol.62/No.3, 1948, s. 112-113; Kaya, 2021c, s. 326; Arslan, 2007, s. 69.

⁷¹ Iust.XXXVII.4.3-9; Bora, 2018, s. 22; Kaya, 2021c, s. 221, 340; Arslan, 2007, s. 92.

⁷² Timonitis'in lokalizasyonu hakkında ayrıca bk. W. Ruge, "Timonion", *RE*, Band VI A,2,1937, s. 1307.

⁷³ Sokrates Khrestos hakkında bk. Memn.XXX.3; App.*Mith.*10, 13; Ius.XXXVIII.5.8; Gran.Lic.XXXV.29-30. Timonitis'te hüküm sürdüğüne dair bk. T. Reinach, *Mithradates Eupator: König von Pontos*, Teubner, Leipzig, 1895, s. 106 dn 2; Kaya, 2021c, s. 221 dn 46; Bora, 2018, s. 22, 34; Aydoğan Demir, Demir, 2023, s. 67 dn 94.

⁷⁴ Iust.XXXVIII.6-7; Kaya, 2021c, s. 345; Arslan, 2007, s. 101-103. Timonitislilerin kendilerine kral seçtiklerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber Bithynialıların

göstermektedir. Pylaimenes'in Bithynia Kralı IV. Nikomedes ve Romalılar ile VI Mithridates'e karşı bir ittifak kurduğu anlaşılmaktadır. Nitekim IV. Nikomedes'in İÖ 89'da Taşköprü yakınlarındaki Domanitis Muharebesi'ne değin bölgede Pontos'a karşı kolaylıkla hareket edebilmesi ve Asia Eyaleti *proconsulu* C. Cassius'un Kappadokia'daki Pontos güçlerine karşı Paphlagonia'dan asker toplaması bu durumu doğrular niteliktedir⁷⁵. Kral Pylaimenes'in topraklarını ve hükümdarlığını Birinci Mithridates Savaşı sırasında kaybettiği anlaşılmaktadır.

Birinci Mithridates Savaşı'nın ardından Paphlagonia tarihi açısından kayda değer gelişme Bithynia Krallığı'nın Roma'ya İÖ 75/4'te bir vasiyet yoluyla katılmasıyla ortaya çıktı. Bu gelişmeyle beraber hâlihazırda Bithynia egemenliğinde bulunan Paphlagonia'nın iç kesimi doğrudan Roma denetimine girdi⁷⁶. Bununla beraber Paphlagonia'da Roma varlığı Pontos Krallığı ile yaşanan Üçüncü Mithridates Savaşı'na neden oldu. İÖ 74'te başlayan savaşı İÖ 63'te sonlandıran Pompeius, Paphlagonia kıyılarını Bithynia-Pontos Eyaleti'ne bağlayarak bölgenin iç ve kıyı kesimini birbirinden idari anlamda ayırdı⁷⁷. Pompeius'un Paphlagonia ile ilgili düzenlemeleri hakkında bilgi veren Strabon (XII.3.1), Paphlagonia idaresinin Pylaimenes soyundan gelenlere bırakıldığını belirtir. Nitekim Pompeius tarafından atanan bu kralların isimleri Eutropius'un (VI.14) belirttiğine göre Attalus ve Pylaimenes'tir⁷⁸.

Romalıların baskısıyla bırakmak zorunda kaldıkları Paphlagonia'ya karşılık Pontos Krallığı da aynı şekilde Kappadokia'yı bırakmış ve Kappadokialılar kendi krallarını seçmişlerdir. Benzer bir durumun Paphlagonia'nın Timonitis kesiminde görüldüğü düşünülebilir. Bk. Iust.XXXVIII.6-8; Strab.XII.2.11; Kaya, 2021c, s. 345; Arslan, 2007, s. 101-103; Aydoğan Demir, Demir, 2023, s. 66.

⁷⁵ Oros.VI.2.1-2; Eutr.V.5; Memn.XXXI. 2-3; App.*Mith.*17, 18; Kaya, 2021c, s. 349; Arslan, 2007, s. 135.

⁷⁶ Liv.*Per.*XCIII.2; Eutr.VI.6; Vell.II.4.1; App.*Mith.* 7, 71; Civ.I.111; Cic.*Leg.Agr.*II.40; Ampel.34; Fest.XI.1; Magie, 1950, s. 319-320; Kaya, 2021c, s. 375-376; M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *TAD*, C. 38, 2005, s. 14; Arslan, 2007, s. 305-311; K. Taşdöner, *Anadolu'da Roma Eyaletleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017b, s. 84, 96-99; F. Baz, "Considerations for the Administration of the Province Pontus Et Bithynia During the Imperial Period", *Cedrus*, C.1, 2013, s. 262.

⁷⁷ A. Kadir Baran, "Paphlagonia'daki Pompeipolis Antik Kenti", *Belleten*, C. 66/S.247, 2002, s. 822-823; M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *TİD*, C. 13/S.1, 1998, s. 169; Taşdöner, 2017b, s. 99. Genel hatlarıyla Pompeius'un düzenlemeleri için bk. M. Gelzer, *Pompeius*, F. Bruckmann Verlag, München, 1949, s. 87-120; Kaya, 2021c, s. 394-417; Magie, 1950, s. 351-378; Taşdöner, 2017b, s. 97-105.

⁷⁸ Kaya, 2016, s. 124-125; Baran, 2002, s. 824; Manoledakis, 2019, s. 221. Kral Attalus'un kendi adına bastırıldığı sikke bulunmaktadır. Bk. M. Arslan, "Paphlagonia Krallığı ve Gangra-Germanikopolis Sikkeleri", *Höyük*, C. 2, 1990, s. 71.

Paphlagon kökenli son yöneticiler hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte bundan sonraki süreçte Roma merkezli siyasi gelişmelerinden doğrudan etkilendiği anlaşılmaktadır. Kral Pylaimenes'in Caesar ile Pompeius'un iç savaşında Pompeius'u desteklediği bunun sonucunda tacını kaybettiği anlaşılmaktadır⁷⁹. Caesar'ın öldürülmesinin ardından Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu'yu içine alan doğu kesiminin yöneticisi olan Antonius, Galatia Kralı Kastor'un oğlu Desiotaros Philadelphos'u İÖ 37/36 yılında Paphlagonia kralı yapmıştır⁸⁰. Paphlagonia'nın son kralı olan Galat kökenli Desiotaros hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte Antonius ile Octavianus arasında İÖ 31'deki Actium Muharebesi'nin kara çarpışmalarında Antonius'un tarafında yer aldığı bilinmektedir⁸¹. Desiotaros'un İÖ 6/5'teki ölümünün ardından Paphlagonia, önceki bir tarihte Roma eyaleti haline gelmiş bulunan Galatia'ya bağlandı⁸².

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Ampelius (*Ampel.*) (Liber Memorialis), *Lucii Ampelii Liber Memorialis*, ed. E. Assmann, Leipzig, 1935. (Teubner)
- Apollodoros (Apollod.), *Epit.* (Epitome), (Bibliothèque), *Apollodorus. The Library, Volume II, Epitome*, trns. J. G. Frazer, Harvard University Press, Cambridge, 1921 (Loeb).
- Appianos (App.) *Bella Civilia* (Civ.), Appian, *Roman History, Volume III-Volume IV*, trns. H. White, Harvard University Press, Cambridge, 1913. (Loeb)
- Appianos (App.) *Mithridateios* (Mith.), Appian, *Roman History, Volume II*, trns. H. White, Harvard University Press, Cambridge, 1913. (Loeb)
- Appianos (App.) *Syriake* (Syr.), Appian, *Roman History, Volume II*, trns. H. White, Harvard University Press, Cambridge, 1913. (Loeb)
- Arrianus (Arr.) *Anabasis* (Anab.), Arrian, *Anabasis of Alexander, Volume I: Books 1-4*, trns. P. A. Brunt, Harvard University Press, Cambridge, 1976. (Loeb)

⁷⁹ Fest.XI.4; App.Civ.II.71; Ruge, Bittel, 1949, s. 2526.

⁸⁰ Strab.XII.3.41; Kaya, 2021c, s. 439; Kaya, 2016, s. 143; Taşdöner, 2012, s. 224.

⁸¹ Cass.Dio.L.13.5; Taşdöner, 2012, s. 230. Desiotaros Philadelphos'un bastırıldığı sikkeler için bk. Arslan, 1990, s. 71-72.

⁸² Kaya, 2016, s. 165-166; Baran, 2002, s. 825; Taşdöner, 2017b, s. 110-111.

- Athenaios (Ath.) Deipnosophistai (Deip.), Athenaeus, *The Learned Banqueters, Volume IV: Books 8-10.420e*, ed.-trns. S. D. Olson, Harvard University Press, Cambridge, 2008. (Loeb)
- Cassius Dio (Cass. Dio.) (Romaïke), Dio Cassius, *Roman History, Volume I-IX*, trns. E. Cary, H. B. Foster, Harvard University Press, Cambridge, 1914. (Loeb)
- Cicero (Cic.), De Lege Agraria (Leg. Agr.), Cicero, *On the Agrarian Law*, trns. J. H. Freese, Harvard University Press, Cambridge, 1930. (Loeb)
- Claudius Aelianus (Ael.) Varia Historia (Var. His.), Aelian, *Historical Miscellany*, trns. N. G. Wilson, Harvard University Press, Cambridge, 1997. (Loeb)
- Cornelius Nepos (Nep.) Datames (Dat.), Cornelius Nepos, *On Great Generals, On Historians*, trns. J. C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge, 1929. (Loeb)
- Curtius Rufus (Curt.) (Historia Alexandri Magni), Quintus Curtius, *History of Alexander, Volume I: Books 1-5*, trns. J. C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge, 1946. (Loeb)
- Demosthenes (Dem.) (Orationes), Demosthenes, *Orations, Volume III: Orations 21-26*: trns. J. H. Vince, Harvard University Press, Cambridge, 1935. (Loeb)
- Diodoros (Diod.) (Bibliotheke), Diodorus Siculus, *Library of History, Volume VIII: Books 16.66-17*, trns. C. B. Welles, Harvard University Press, Cambridge, 1963. (Loeb)
- Eutropius (Eutr.) (Breviarum Historiarum Romanum), Eutropius, *Kısa Roma Tarihi*, çev. Ç. Menzilcioğlu, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2016.
- Festus (Fest.) (Breviarium), Festus, *Breviarium*, trns. T. M. Banchich, J. Meka, Canisius College Translated Texts, Buffalo, New York, 2001.
- Cornelius Gellius (Gell.) (Noctes Atticae), Gellius, *Attic Nights, Volume I: Books 1-5*, trns. J. C. Rolfe, Harvard University Press, Cambridge, 1927. (Loeb)
- Granius Licinianus (Gran. Lic.), *Annales Grani Liciniani Quae Supersunt*, ed. M. Flemisch, Leipzig, 1904. (Teubner)
- Hellenika Oxyrhynkhia (Hell. Oxy.), *The Hellenica Oxyrhynchia*, trns. P.R. McKechnie, S.J. Kern, Aris & Phillips Ltd, Wilfshire, 1988.

- Herodotos, (Herod) (Historiai), *Herodotos Tarihi*, çev. A. Erhat, haz. M. Ökmen, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1973.
- Homeros, (Hom.) Ilias (Il.), Homeros, *İlyada*, çev. A. Erhat, A. Kadir, Can, İstanbul 2008²⁴; *The Iliad, Vol. I.*, trns. A. T. Murray, Harvard University Press, Cambridge, 1928. (Loeb)
- Iustinus (*Iust.*) (Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi), *M. Iuniani Iustini Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, Francisci Ruehl, Lipsae, 1886. (Teubner)
- Ksenophon (Ksen.) Agesilaos (Ages.), Xenophon, *Hiero Agesilaus*, trns. E. C. Marchant, G. W. Bowersock, Harvard University Press, Cambridge, 1925. (Loeb)
- Ksenophon (Ksen.) Anabasis (An.), Xenophon, *Anabasis*, trns. Carleton L. Brownson, rev. J. Dillery, Harvard University Press, Cambridge, 1998. (Loeb)
- Ksenophon (Ksen.) Hellenika (Hell.), Xenophon. *Hellenica, Volume I: Books 1-4*, trns. C. L. Brownson, Harvard University Press, Cambridge, 1918. (Loeb)
- Ksenophon (Ksen.) Kyrupaedia (Kyru.), Xenophon, *Cyropaedia, Volume I: Books 1-4*, trns. W. Miller, Harvard University Press, Cambridge, 1914. (Loeb)
- Livius (Liv.) Periochae (Per.), Livy, *Rome's Mediterranean Empire, Books 41-45 and the Periochae*, trns. J. D. Chaplin, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Livius (Liv.) (Ab Urbe Condita), Livy, *History of Rome*, trns. C. Roberts, New York, E. P. Dutton and Co., New York, 1912- Livy, *History of Rome by Titus Livius, boks nine to twenty-six*, trns. D. Spillan, C. Edmonds, John Child and son printers, London, 1849.
- Memnon (Memn.) (Historia Heracleae), Memnon, *Herakleia Pontike Tarihi*, çev. M. Arslan, Odin Yay., İstanbul, 2007.
- Orosius (Oros.) Liber apologeticus adversus Pelagianos (apol.), Paulus Orasius, *Historiarum Adversum Paganos, Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*, ex recognitione C. Zangemeister, Lipsiae, 1889. (Teubner)
- Plinius Maior (Plin.) Naturalis Historia (nat.), *Pliny, Natural History, Volume I: Books 1-2*, trns H. Rackham Harvard University Press, Cambridge, 1938. (Loeb)

- Plutarkhos (Plut.) Agesilaos (Ages.), Plutarch, *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus*, trns. B. Perrin, Harvard University Press, Cambridge, 1917. (Loeb)
- Plutarkhos (Plut.) Alexandros (Alex.), Plutarch, *Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero, Alexander and Caesar*, trns. B. Perrin, Harvard University Press, Cambridge, 1919. (Loeb)
- Plutarkhos, (Plut.) Perikles (Per.), Plutarch, *Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus*, trns. B. Perrin, Harvard University Press, Cambridge, 1916. (Loeb)
- Strabon (Strab.) Geographika, *Antik Anadolu Coğrafyası: Kitap:XII-XIII-XIV*, çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, 2004; *Geography, Volume VII: Books 15-16*, trns. H. L. Jones, Harvard University Press, Cambridge, 1930. (Loeb)
- Thukidides (Thuk.), Thucydides, *History of the Peloponnesian War, Volume I: Books 1-2*, trns. C. F. Smith, Harvard University Press, Cambridge, 1919. (Loeb)
- Velleius Paterculus (Vell.) (Historia Romana), Velleius Paterculus, *Compendium of Roman History, Res Gestae Divi Augusti*, trns. F. W. Shipley, Harvard University Press, Cambridge, 1924. (Loeb)

Modern Araştırmalar

- Akkuş Mutlu, S. (2015). “Çivi yazılı Kaynaklar Işığında Asur ve Muşkilerin Anadolu’ya Hükmetme Çabaları”, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 51, s. 537-549.
- Akurgal, E. (1955). *Phrygische Kunst*, AÜDTCF Yay., Ankara.
- Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yay., İstanbul.
- Arslan, M. (1990). “Paphlagonia Krallığı ve Gangra-Germanikopolis Sikkeleri”, *Höyük*, C. 2, s. 67-124.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yay., İstanbul.
- Atila, C. (2021). “The Ahhiyawa Question: Reconsidered”, *Belleten*, C.85/S.303, s. 333-359.
- Aydoğan Demir, S., Demir, O. (2023). “Tarih Öncesi Dönemlerden Roma Egemenliğinin Başlangıcına Kastamonu Tarihi”, *Kastamonu Tarihi Araştırmaları*, ed. Ş. Demir, O. Nalezen, Berikan Yayınevi, Ankara, s. 47-82.

- Avram, A. (2018). "Paphlagonian Notes", *Ancient West & East*, Vol.17, s. 65-81.
- Baran, A. K. (2002). "Paphlagonia'daki Pompeipolis Antik Kenti", *Belleten*, C.66/S.247, s. 819-838.
- Barjamovic, G. (2011). *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen.
- Baynham, E. (1998). *Alexander the Great: the unique history of Quintus Curtius*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Baz, F. (2013). "Considerations for the Administration of the Province Pontus Et Bithynia During the Imperial Period", *Cedrus*, C.1, s. 261-284.
- Beckman, G., Bryce, T. R., Cline, E. H. (2011). *The Ahhiyawa Texts*, Society of Biblical Literature, Atlanta.
- Bianconi, M. (2019). *The Linguistic Relationships between Greek and the Anatolian Languages*, Dissertation, University of Oxford, St Hilda's College.
- Bora, A. (2018). "Mithridates Eupator ve Nikomedes Euergetes'in Paphlagonia ve Kappadokia Politikaları: İlişkiler, Evlilikler ve Etkileşim", *Çeşm-i Cihan*, C.5/S.2, s. 12-47.
- Bosworth, A. B. (2006). "Alexander the Great Part II: Greece and the Conquered Territories", *The Cambridge Ancient History*, Vol.VI, ed. D. M. Lewis, J. Boardman, The Cambridge University Press, Cambridge, s. 846-875.
- Boysal, Y. (1973). "Batı Anadolu'da Son Araştırmalar: Ahhiyawa Sorunu", *Anadolu*, C.XV, s. 63-72.
- Burney, C. A. (1956). "Northern Anatolia Before Classical Times", *Anatolian Studies*, C.VI, s. 179-203.
- Cotticelli-Kurras, P., Giusfredi, F. (2019). "Ancient anatolian languages and cultures in contact: Some Methodological Observations", *Journal of Language Relationship*, Vol.16/No.3-4, s.172-193.
- Cotticelli-Kurras, P. (2021). "On the Concept of an Anatolian-Greek Language Area", *Old World: Journal of Ancient Africa and Eurasia*, Vol.1/No.1, s. 1-19.
- Çapar, Ö. (1981). "Ahhiyawa Sorunu", *TAD* C.14/S.25, s. 387-413.

- Çapar, Ö. (1990). “Homeros Destanları Işığında Anadolu-Hellas'ta Ölü Gümme Adetleri”, *AÜDTCF Dergisi*, C.33/S.1-2, s. 65-75.
- Demir, M. (2001). “Perikles’in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum”, *Bellekten*, C.65/S.243, s. 529-540.
- Demir, M. (2019a). “Roma Cumhuriyet Dönemi Emperyalizmi ve Yakın Doğu Emperyalist Politikaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Phaselis*, C.5, s. 315-332.
- Demir, M. (2019b). “Marcus Antonius’un Parthia Savaşı’nın (MÖ 40-33) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Tüba-Ar*, C.24, s. 149-169.
- Demirel, S. (2012). “Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular”, *Gazi Akademik Bakış*, C.6/S.12, s. 193-203.
- Doonan, O. P. (2002). “Production in a Pontic landscape: the hinterland of Greek and Roman Sinope”, *Actes du IXe Symposium de Vani, Colchide, 1999*, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité, s. 185-198.
- Dökü, E. (2008). *Paphlagonia Bölgesi Kaya Mezarları ve Kaya Tapınakları*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Ergin, G. (2013). *Anadolu’da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen*, İş Bankası, İstanbul.
- Forrer, E. (1921). “Ausbeute aus den Boghazköy Inschriften”. *MDOG*, Band 61, s. 20-39
- Forrer, E. (1924). “Die Griechen in den Boghazköi-Texten”, *Olz*, XXVII, 3, s. 113-118
- Fox, R. L. (1975). *Alexander the Great*, Futura Publications, London.
- Gelzer, M. (1949). *Pompeius*, F. Bruckmann Verlag, München.
- Geyer, F. (1933). “Morzios”, *RE*, Band XVI (1), s. 327.
- Glatz, C., Matthews, R. (2005). “Anthropology of a Frontier Zone: Hittite - Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia”, *BASOR*, Vol. 339, s. 47-65.
- Griffiths, J. G. (1953). “βασιλεὺς βασιλέων: Remarks on the History of a Title”, *Classical Philology*, Vol.48/No.3, s. 145-154.
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia*, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.

- Güterbock, H. G. (1983). "The Hittites and the Aegean World: Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered", *American Journal of Archaeology*, Vol.87/No.2, s. 133-138.
- Güterbock, H. G. (1986). "Troy in Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa, and Hittite History", *A Symposium Held at Bryn Mawr Troy and the Trojan War 1984*, ed. J. M. Mellink, Bryn Mawr, s. 33-44.
- Haas, O. (1969). "Neue phrygische Sprachdenkmäler", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Vol.83/No.1, s. 70-87,
- Hill, H. (1948). "The So-Called Lex Auxeia (Gellius xi. 10)", *The Classical Review*, Vol.62/No.3, s. 112-113.
- Hornblower, S. (2006). "Persia", *The Cambridge Ancient History (CAH)*, Vol. VI, ed. D. M. Lewis, J. Boardman, Cambridge University Press, Cambridge, s. 45-96.
- İznic, E. (2022). "Hellen ve Romalı Yazarların Anlatımıyla Frigler ve Frigya", *Fetih ve Medeniyet*, Y.2, S.5, s. 10-24.
- Judeich, W. (1895). "Ariaios", *RE*, Band II.1, s. 811.
- Kahrstedt, U. (1929). "Spithradates" *RE*, Band VI.2, s. 1815-1816.
- Kallet-Marx, R. M. (1996). *Hegemony to Empire The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.*, University of California Press, Berkeley.
- Karasalıhoğlu, M. (2009). "Kastamonu Merkezli Paphlagonia Kaya Mezarları", *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, YKY, İstanbul, s. 55-69.
- Karasalıhoğlu, M. (2015). "Paphlagonia'da Kybele Açık Hava Kutsal Su Kompleksi", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 149, s.55-76.
- Karasalıhoğlu, M. (2020). "Prehistorik Çağlardan Doğu Roma Dönemi Sonuna Kadar Kastamonu Kentinin Kültürel Tabakalaşması", *MJH*, C.X, s. 279-300.
- Karasalıhoğlu, M. (2022). *Paphlagon'dan Candar'a*, Cinus, İstanbul.
- Kaya, M. A. (1998). "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *TİD*, C.13/S.1, s. 165-173.
- Kaya, M. A. (2005). "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *TAD*, C.38, s. 11-30.
- Kaya, M. A. (2009). "Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)", *Doğu Batı: Romalılar I*, S.49, s. 196-233.

- Kaya, M. A. (2012). “Keltlerin Anadolu’ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve İlk On Yıl”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, C.10/S.13, s. 1-16.
- Kaya, M. A. (2016). *Anadolu’daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2017). “Troya ve Troya Savaşı: Efsane ve Tarih”, *Akademik-Der*, S.1, s. 1-14.
- Kaya, M. A. (2018). “Anadolu’da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı”, *Cedrus*, C.6, s. 159-179.
- Kaya, M. A. (2020). *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi II: Demir Devri ve Pers Hakimiyeti Dönemi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2021a). *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlardan Demir Devrine Kadar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2021b). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2021c). *Türkiye’nin Eskiçağ Tarihi III: Hellenistik Dönem*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kaya, M. A. (2022). *Ege ve Eski Yunan Tarihi II: Klasik ve Hellenistik Çağlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kınacı, M. (2014) “I. Pharnakes’in Pergamon Krallığına Karşı Savaşı”, *Cedrus*, C.II, s. 203-223.
- Kınacı, M., H. Boyana (2019). “Klasik ve Hellenistik Dönemde Pontos Bölgesi’nde Üretim ve Ticaret”, *TAD*, C.38/S.66, s. 97-115.
- Kınacı, M., (2023). “Antikçağda Pontos Bölgesi’nde Yaşayan Otokton Halklar”, *TAD*, C. 42/S. 74, s. 83-107.
- Koch, J. (2015). “From Funerary Doorstones in Pompeiopolis to Tracing Local Identity from the Phrygian Highlands to Inner Paphlagonia”, *Landscape Dynamics and Settlement Patterns in Northern Anatolia during the Roman and Byzantine Period*, ed. K. Winther-Jacobsen, L. Summerer, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, s. 171-192.
- Koçak, Ö. (2003). “Erken Sinop Yerleşimleri”, *Belleten*, C.67/S.250, s.697-718.
- Lenschau, T. (1937). “Pharnabazos”, *RE*, Band XIX.2, s. 1842-1848.
- Lenschau, T. (1942). “Otys”, *RE*, Band XVII.2, s. 1889.

- Liddell, H. G., Scott, R. (1940). *Greek English Lexicon*⁹, Clarendon Press, Oxford.
- Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ*, Vol. 1, Princeton University Press, Princeton.
- Maksimova, M. I. (1951). "Hittites in the Black Sea Region", *Journal of Near Eastern Studies*, C.10/S.2, s.74-81.
- Malay, H. (1987). "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İÖ 133-129)", *TİD*, C.III, s. 14-46.
- Manoledakis, M. (2013). "The Southern Black Sea in the Homeric Iliad: Some Geographical, Philological and Historical Remarks", *Proceedings of the International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki, 21–23 September 2012*, Archeopress, Oxford, s. 19-37.
- Manoledakis, M. (2019). "Politics and Diplomacy in Paphlagonia", *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, S. Atasoy, Archaeopress, Oxford, s. 214-225.
- Manoledakis, M. (2021). "The Paphlagonians and the Greeks' Perception of Them", *Greeks and Romans in the Black Sea*, , ed. G. R. Tsetschladze, A. Avram, J. Hargrave, Archeopress, Oxford, s. 167-178.
- Manoledakis, M. (2022). "Paphlagonians and Phrygians", *Connecting the Ancient West and East: Studies Presented to Prof. G. R. Tsetschladze*, ed. J. Boardman, J. Hargrave, Bondgenotenlaan, s. 575-591.
- Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Marek, C. (1993). *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, E. Wasmuth, Istanbul Forschungen, S: 39, Tübingen.
- Martinet, A. (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim*, çev. B. Vardar, Multilingula, İstanbul.
- Matthews, R., Glatz, C. (2009a). "The Historical Geography of North-Central Anatolia in the Hittite period: Texts and Archaeology in Concert", *Anatolian Studies*, Vol.59, s. 51-72.
- Matthews, R., Glatz, C. (2009b). "People and Place in Paphlagonia: Trends and Patterns in Settlement through Time", *At Empires' Edge*, ed. R. Matthews, C. Glatz, BIAA, s. 239-249.

- Moysey, R. A. (1992). "Plutarch, Nepos and the Satrapal Revolt of 362/1 B.C", *Historia*, Vol. 41/No.2, s. 158-168.
- Murat, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*, Hel, Ankara.
- Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1968.
- Petersen, W. (1934). "Vowel Assimilation in Hittite", *Journal of the American Oriental Society*, Vol.54/No.2, s. 161-168
- Reinach, T. (1895). *Mithradates Eupator: König von Pontos*, Teubner, Leipzig.
- Ruge, W. (1937). "Timonion", *RE*, Band VI A, 2, s. 1307.
- Ruge, W., Bittel, K. (1949). "Paphlagonia", *RE*, Band XVIII (4), s. 2516-2537.
- Rüster, C., Neu, E. (1989). *Hethitisches Zeichenlexikon*, Harrassowitz, Wiesbaden.
- Sarıkaya, S. (2015). "Agesilaos'un Daskyleion Seferleri (M.Ö. 396-395)", *Phaselis*, C.1, s. 199-219.
- Sarıkaya, S. (2016). "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", *Cedrus*, C. 4, s. 75-90.
- Sina, A. (2010). "Plutarkhos-Artakserkses", *TAD*, C.29/S.48, s. 137-166.
- Swoboda, H. (1921). "Seuthes", *RE*, Band IV.2 (II A.1), s. 2019-2020.
- Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*, İmge, Ankara.
- Taşdöner, K. (2012). "Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri", *TAD*, C.31/S.51, s. 209-236.
- Taşdöner, K. (2017a). "II. Kyros Dönemi Batı Anadolu'da Pers Hakimiyeti: Savaş, Direniş, Kaçış ve Teslimiyet", *TOD*, C.10/S.30, s. 1-19.
- Taşdöner, K. (2017b). *Anadolu'da Roma Eyaletleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Tripodi, B. (2012). "Paphlagonian Horseman in Cunaxa (Xenophon Anabasis 1.8.5)", *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, Archeopress, Oxford, s. 229-233.
- Türk Dil Kurumu, "ülke", *Türkçe Sözlük 2 (K-Z)*⁹, TTK, Ankara, 1998.
- Ünal, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.

- Ünal, A. (2003). *Hittitler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.
- Vassileva, M. (2012). “The Rock-Cut Monuments of Phrygia, Paphlagonia, and Thrace: A Comparative Overview”, *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, Oxford, s. 243-252.
- Vassileva, M. (2015). “Phrygia and the Southern Black Sea Littoral”, *The Danubian Lands between the Black, Aegean and Adriatic Seas* ed. G. R. Tsetschladze, A. Avram, J. Hargrave, Archaeopress, Oxford, s. 91-96.
- von Schuler, E. (1965). *Die Kaškaer*, Gruyter, Berlin.
- von Schuler, E. (1980). “Kaškaer”, *RIA*, Band 5, s. 460-463.
- Yakubovich, I. (2008). *Sociolinguistics of the Luvian Language*, Vol. I. Disseration, University of Chicago.
- Yıldırım, E. (2013). “Carrhae Yenilgisi ve Roma’nın Doğu Politikasına Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 29, s. 261-272.
- Yıldırım, Ş. (2019). “A Great Tumulus from Paphlagonia”, *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity*, ed. G. R. Tsetschladze, S. Atasoy, Archaeopress, Oxford, s. 226-243.
- Yılmaz, C. A., Ayarış, İ. (2020). “Pers İmparatorluğu’nun Çöküşü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.30/S.1, s. 413-427.
- Young, R. S. (1969). “Old Phrygian Inscriptions from Gordion: Toward a History of the Phrygian Alphabet”, *Hesperia*, Vol.38/No.2, s. 252-296.

